

بەش شەشم: کەرتى خانووبەرە و شارسازىي

22-01-2022

نووسەرەكان

مەحمۇود بابان

کورتە : شارسازىي ياخود بىياتنانى شار كارىكى ئاسان نىيە، چونكە كۆي پىكھىنەرەكانى شار بەيەكەوە كار دەكەن، هەربۇيىش لەم قۆناغەدا و بۆ داھاتوو باس لە شارە بەردەواامەكان Sustainable City دەكىت، واتە ئەو شارانەي دەتوانن پىشت بە وزەي بەردەواام بېبىستن. هەربۇيىش لەم بەشەدا هەلۋەستە لەسەر گۇرانكارىيەكان لە بىياتنانى شار، شارسازىي و رۆلى كەرتى خانووبەرە لە بىياتنانى شارە بەردەواامەكان بۇ هەرىمى كوردىستان دەكەين و بەدواي وەلمامى ئەو پرسىارەدا دەكەرپىن، ئايا پرۇژە كۆن و نوپەيەكانى خانووبەرە رەچاوى شارىكى بەردەواامييان تىئدا كراوه ياخود نا؟ دواجارىش چى بکرىت؟

مه حمود بابان* - ناوهندی لیکولینه و هر روداد

به رای

شارسازی یا خود بنیانانی شار کاریکی انسان نییه، چونکه کوی پنگهینه ره کانی شار به یه که و کار ده کهن، هر ربویه ش لم قواناخه دا و بو داهاتو و باس له شاره برده و امه کان Sustainable City ده کریت، و اته نه و شارانه ده توانن پشت به وزه دی برده وام بجهستن. هر ربویه ش لم به شهدا هه لوهسته له سه رگوپانکارییه کان له بنیانانی شار، شارسازی و روکی که رتی خانووبه ره له بنیانانی شاره به رده و امه کان بو هه ریمی کوردستان ده کهین و بدروای و هلامی نه و پرسیاره دا ده که رین، ثایا پرۆزه کون و نوییه کانی خانووبه ره ره چاوی شاریکی به رده و امه کان تیدا کراوه یا خود نا؟ دواجاريش چی بکریت؟

که رتی خانووبه ره و شارسازی

که رتی خانووبه ره له هه ریمی کوردستان روکی گه وره له بنیانانی شاره نوییه کان و فراوانبوون شار و درووستبوونی شاره گه وره کان و کوتایه هانی شاره کونه کاندا ده بینیت، ئه ویش به هه ری چهند گوپانکارییه کی بنه ره تی و هک: گوپینی بنیانان له ئاسویی بو ستونی، دابینکردنی کوی سه رجاوه و خزمه تگوزارییه بنه ره تییه کان له چوارچیوه کی دیاریکاراودا (قوتابخانه، نه خوشخانه، خزمه تگوزاری، ئاسایش و بازار) که کوی بنچینه سه ره کییه کان شار له ئه مرودا پیکده هیین.

له کوندا بنیانانی شار زیاتر ئاسویی بووه و زهییه کی فراوانتری داگیرکردووه، به لام نه مرو بنیانانی شار ستونییه و رووبه ریکی کم داگیرده کات، هوکاری سه ره کیش زوپوونی ژماره دانیشتوان و چری دانیشتوان له نیو شاره کانه، له کاتیکدا ئهم گوپانکارییه لیکه وتهی گه وره کیممه مایه تی، سیاسی و ئابووری هه یه. بو نمودونه له رووبه ری 800 مهتر دووجا یه که خانه واده ده زیان، به لام ئیستا لهم رووبه ره دا له تاوه ریکی 16 نهومیدا 64 خیزان ده زین، ئه گهر تاوه ره که ش 25 نهومی بیت، ئه وا 100 خانه واده تیدا ده زین.

له لایه کی دیکه وه له را برد وودا، پلانی شار و گه ره که کان و اینیاتده نرا، که پنداویستییه بنه ره تییه کان و هک قوتا بخانه، نه خوشخانه، پارک، شوینه و هرزشییه کان و بازار، بنکه ی پولیس و ... تاد تیدابیت، ئه گهر له کاتی درووستبوون و فراوانبوونیشدا بنیاننه نرایه، ئه وا رووبه ریکی فراوانی بو داده نرا، ئه ویش به تامانچی فه راهه مکردنی ئه و پنداویستییانه بو دانیشتوانه که، به لام نه مرو به چهند پرۆزه یه کی نیشتە جیوونون که له ته نیشت یه که وه نه که هینده بگره دوو هینده ناصییه و قه زایه کی دانیشتوانی تیدایه، ئه و پنداویستییانه نه ک تیدا ره چاونه کراوه، بگره ئه گهر له نخشه دا شوینه کانیشیان بو دانزابیت، ئه وا بو ده ستكه وتنی بپیک پاره کراون به باله خانه بهدین، که ئه مهش له ئیستا و داهاتو ودا کیشی بنه ره تی بو دانیشتوانه که و کوی شاره که درووستده کات. ئه وانه ش له چهند روویه کی جیاوازده و، وک ته لارسازی، ئاسایش، دابینکردنی خزمه تگوزارییه بنه ره تییه کان و زینگه له سه ره رو و هه مووشیانه و؛ هاتو وجو.

له رووی ته لارسازی و، شاره نوییه کان هیچ بنیانانی کی ته لارسازی له شاره کاندا به ئاراسته پاراستنی فه ره نگ و کولتورو و و ته لارسازی کوردی تیدا نییه، بگره پرۆزه کانیش به شیوه یه که بازار گه ره ری ده کهن که ته نانه ت ناوه ره بیشی ئه روووپ و ئه مریکی و عهربی بیت، چ جای ئه وه دیکور و بنیانانی ببیت پاراستنی فه ره نگ و کولتورو کوردی بو نه وه ئیستا و داهاتو.

له رووی ئاسایش، کوبوونه وهی ئه و هه مو و باکراؤنده جیاوازانه له تاک و خیزان له نیو رووبه ریکی که مدا، ئالنگارییه کی گه وره کیونت روکردن و ئیداره دان ده خاته به ردهم هیزه ئه منییه کان، که ئیستا له چهند پرۆزه یه کدا به روونی ده رکه و توه.

له رووی خزمه تگوزارییه و، ئه گهر له را برد وودا گه ره کیکی گه وره ش ناو یا خود کاره با نه بواهی، بو نمودونه خانووی گه ره که کونه کان، ئه و خانووانه که له 600 مهتر دووجا و 800 مهتر دووجا پنکه هاتوون، 17 خیزان تیدا زیان کرد بیت، ئه وا هه مان رووبه ری ئه و 17 ماله ئیستا 1088 خانه واده تیدا ده زی، ئه گهر بن ناو یا خود کاره با يان هه خزمه تگوزارییه کی دیکه بیت ئه وا زیاتر له 1 هه زار خیزان بن خزمه تگوزارییه نه ک 17 خیزان!

خالیکی دیکه، نه گونجانی سیستمی بیناسازی له هه ریمی کورستان له گهله سه رما و گه رمایه. گرانی نرخی نهوت له بازار و هه رزانی کاره باز نیشمانی (به همی سیستمی کوکردنه ووهی پارهی به کارهینه روهه) وايانکردووه زیاتر له مليونیک و 560 هه زار هاوبهش کاره با له هه ریمی کورستان ٹامیری گه رمکه رده ووهی کاره بازی له ماله کانیاندا به کارهینه. به پی راپورتیکی رووداو [1] به تهنا له ماوهی سه مانگدا 1 ملیون سوپهی کاره بازی فروشراوه له 2019دا، بهم شیوههیش بپیکی زوری کاره باز هه ریم بو ٹامیره کاره بازیه کان له وه رزه سارده کاندا به کارده هنیزرت، که تهنا له گوپینی وزه کهدا زیانیکی گه روهه. هه روههها، به گوتهی به رپرسنکی وه زاره تی کاره با ژمارهی کاژیره کانی کاره با له وه رزه سارده کاندا به همی گوشار له سه ر تپی کاره بازی نیشمانی 8 کاژیز که متر کاره با دابینده کریت.

له پووی ژینگه بیهوده، جاران له نیو گه ره که کاندا کوی پیداویستیه کان پارک، شوپنی وه رزشیه جیوازه کان، پارچه زهوبیه کی گه رور له به ردهم باله خانهی خزمه تکوزاریه کانی ووهی مزگه ووت، نه خوشخانه، قوتا خانه و فه رمانکه ئیداریه کان تیدابوو، که هه ناسهه کی دهدا به شار بو نویکردن ووهی خوی و پاراستنی که شوهه وایه کی تهندرووست به لام، ئیستا تهنا باله خانهی به ردين و لته نیشت يه ک، بگره ههندیک له پرۆژه کان دار و گولی پلاستیکی بکارهیناوه بو سه رنجر اکیشان نه ک، بو ژینگه بکی تهندرووست!

بکورتیش له پووی هاتووجووه ئیستا هه موومان راستیه کان ده زانین، ریگای 10 خوله کی ئوتومبیل له کاتی چوپانی شه قامه کاندا دریزبیووه ووه بو نزیکه کاژیزک، ئگه رئه و پرۆژه نیشته جیبوونانه ئیستا له نیو شاره کاندا بیناندنه نرین تهواوبکرین، ئوا به دلنيا بیه ووه به ردهم پرۆژه کان، شه قامه سه ره کیه کان و هاتووجووه کوی شاره که له چهند سالی داهاتوودا زیاتر جهنجال ده بیت.

مهترسییه کانی ئیستای نه ووه کو داهاتووی شارسازی له هه ریمی کورستان

یه کهم: تواني نه بیونی خوگونجاندن و دووباره کردن ووهی که شوهه وایه کی سرووشتی بو دانیشتوانه کهی ووه ک زستانیکی ساردي وشك و هاوینیکی گه رصی تاقهت پرۆکینه، هه وايه کی پیس، هه ربویه ش به گوتهی ئه حمده مه مه، گوته بیزی دهسته ی ژینگه هه ریم کورستان [2] سالی 2018 گرین پیسی جیهانی کاتیک هه لسنه نگاندن بو شاره کان له رۆژهه لاتی نیوه را است ده کرد، هه ولیری به يه کیکی له 10 شاره پیسکه که رۆژهه لاتی نیوه را است داناوه.

دووهم: جهنجالی شه قامه کان و قه تیسبوونی دانیشتوان له نیو ئوتومبیل و سه ره شه قامه کاندا رۆژانه بو چهندین کاژیز، ئه ویش به همی نه بیونی کولتوروی بکارهینانی گواستن ووهی گشتی و دابین نه کردن له لاین که رتی گشتی و تایه ته ووه، هه نگاونه نان و نه بینینی ووه کیشیه کی گه روره، ئه ویش به همی فرۆشی به نزینه ووه!

سینیم: تواني خوگونجان له گهله رووداوه سرووشتیه کان، ووهی زهوي له رزه و بارانی به خوپ. شاره کانی هه ریمی کورستان له سه ره هنیلی بومه له رزه ن، ئه وهی له 2017دا روویدا و گوپانکاریه کانی که شوههوا له مانگی را بردوودا دهريانخست که ده توانن چ زیانیکی کیانی و مادی بخنه ووه.

کوتایی

له کوتاییدا، يه کیک له گه ره ترین کیشیه کانی ئیستا و چهند سالی داهاتوو له جیهاندا بریتیه له بکارهینانی وزه، جیهان به ره و به کارهینانی وزهی به رده وام و خوگونجاندن له گهله گوپانکاریه کان هه نگاوه ده نیت، به گویری راپورتیکی کوپریه ندی نابووری جیهان، ئه گه رئه ئه نم داواکاریه زوره خواست و به رهه مهینان له نیو شاره کاندا به رده وام بیت، ئوا کاره ساتی گه روره له خاشاک و پاشماوه بو شاره کان درووسته بیت [3].

ئیستا له شاره پیشکه و توهه کان و بگره له سه ر ئاستی کومپانیا گه ره کانیش بیر له به فیروچوونی که مترین وزه ده کریت ووه، بو نموونه شاره به رده وامه کان Sustainable city کوپریه ندی نابووری جیهان، ئیستا بیر له شاری 15 خوله کی ده کریت، که ئه ویش له پیکه ریکخستن ووهی رووبه ری شاره کان له سوپری کار، مال، کومه لکه و ئاسووده بیدا. بیروکه که ش ئه وهیه هه موو پیداویستیه کان له پیاسه کی 15 خوله کی به پاسکیل جیبە جیبە کریت، هه ربویه ش ههندیک شار که به شاره به رده وامه کان ناسراون ده ستيان به جیبە جیبە کردنی ئه و بیروکه بیدا [4].

ئه و 10 شاره له جیهان به شاری به رده وام ده ناسرين، رووبه ریکی گه رهی سه وزای، ئاسانکاریه کی گه رهی هاتووجوچیان هه يه و که مترین وزه تیاندا به کارده هنیزرت، نه ریزکردنی تاوهه ری به رز له ته نیشت يه [5].

سەرچاوهکان

[https://www.rudaw.net/sorani/business/091220191 \[1\]](https://www.rudaw.net/sorani/business/091220191)

[https://www.rudaw.net/sorani/kurdistan/121120214 \[2\]](https://www.rudaw.net/sorani/kurdistan/121120214)

[https://www3.weforum.org/docs/White_paper_Circular_Economy_in_Cities_report_2018.pdf \[3\]](https://www3.weforum.org/docs/White_paper_Circular_Economy_in_Cities_report_2018.pdf)

[/https://www.weforum.org/agenda/2021/11/15minute-city-falls-short \[4\]](https://www.weforum.org/agenda/2021/11/15minute-city-falls-short)

[/https://www.lux-review.com/top-10-sustainable-cities-around-the-world \[5\]](https://www.lux-review.com/top-10-sustainable-cities-around-the-world)